

Elméleti avarok

avagy miért „halatták ki” az avarokat a 20. században?

Szenthe Gergely

42

Híába szól mellette mind a józan ész, mind pedig a régészeti hagyaték logikája, ma még nem tudjuk minden kétséget kizáróan igazolni, hogy az avarok megélték a magyar honfoglalást, és beolvadtak a korai magyar állam népei közé. Erre csak a természettudományos módszereken – szénizotópos (C14) keltezésen, genetikai vizsgálatokon – alapuló, modern kutatási programok keretében nyílhat majd lehetőségünk.

Mégis, az avarok „továbbélése” biztos tény, lévén, hogy korábban minden hódító érkezése után, a háborúk okozta vérveszteségek ellenére is megmaradtak a Kárpát-medence korábbi lakói. Mi vezetett akkor mégis oda, hogy a 20. század folyamán elfogadott megálapítássá vált, hogy az avarok kihaltak, és helyüket az Árpád magyarjaival érkező köznép vette át?

A 19–20. század fordulóján Nagy Géza, majd a 20. század második felében László Gyula által képviselt, a „kettős honfoglalásról” szóló elmélet szerint a 7. század végén már magyar nyelvű népesség vándorolt a Kárpát-medencébe, akik rég nem látott testvéreikként üdvözölték Árpád magyarjait. Az elmélet gyenge pontja épp a főszővegben említett nemzeti romantikus felfogás, hiszen a nyelv a korai középkori hatalomépítésben valójában nem játszott fontos szerepet. Árpádék nyilvánvalóan új hatalmi rendszert építettek ki, amely felhasználta a helyi alapokat, de ezen új rendszer kiépítése során sor került nagyobb népességek áttelepítésére, a helyi hatalmi centrumok felszámolására is.

A probléma egyik tényezője egy fogalmi különbség: amikor mi az avarokról beszélünk, a 19–20. századi nemzetállami felfogás szerint az egész népet, azaz az Avar Kaganátusban élő minden embert értjük alatta. A középkorban azonban az etnikai nevet csak az elitre, vagyis a politikai-társadalmi vezetőrétegre értették. A legnagyobb zavart az avar továbbélés kérdése-

Munkácsy Mihály *Honfoglalás* című festménye

ben tehát az a romantikus felfogás okozta, amely az Árpád által vezetett magyarságba beleértette a köznépet is, és azokat a fegyveres elittel együtt „vándoroltatta be” a Kárpát-medencébe. Az a köznép azonban, amely Feszty Árpád körképén az ökrösszekereket vezeti, valójában már a Kárpát-medencében élt, amikor Árpád és valószínűleg kis létszámú, de annál harciasabb népe megérkezett.

A zavarhoz hozzájárul az is, hogy az írott forrásokban feljegyzett adatokra hagyatkozunk akkor, amikor a leletanyagot népnevekhez – vagyis, mint láttuk, egy-egy politikai egység vezetőinek nevéhez – kötjük. E logika alapján a látványos, ékszerekből, lószerszámokból, a férfiak díszöveinek vereteiből, fegyvereiből álló „avar” leletanyag eltűnése egyben az avarok kipusztulását is jelenthetné.

E tárgyak azonban valójában használójuknak az Avar Kaganátus társadalmában betöltött szerepét, helyét mutatták. Amikor a kaganátus végül

Radiokarbon-kormeghatározás

valóban részeire hullott, ezek a tárgyak pontosan e széthullás miatt tűntek el lassacskán. Ez nem is csoda, hiszen nemcsak elvesztették jelentőségüket, de összeomlott az a hatalom is, amely készítésükhöz és használatukhoz piacot és anyagi erőt biztosított.

A népesség döntő többségét kitevő falusi lakosság tárgyi kultúrája, életmódja azonban nem változhatott meg számottevő mértékben. A mindennapi élethez szükséges tárgyak, edények, szerszámok készítése és használata töretlen volt, ahogyan a korábban avarnak nevezett csoportok élete is folytatódott. E mindennapi használati eszközök azonban olyan, hosszú ideig állandó formában elkészített tárgyak voltak, amelyeknek keltezése – pont az állandóságuk miatt – csak nagyon széles időhatárokon belül, legtöbbször a 8–11. század között lehetséges. Sok olyan településsel és sírral rendelkezünk, amelyeknek a leletanyaga kizárólag ezekből áll. Esetükben sokszor szinte biztosra vehető a 9. századi keltezés. Ezt bizonyítani azonban majd csak az igen költséges szénizotópos

László Gyula (1910–1998)

Árpád vezér bevonulása a Feszty-körképén

A Visegrád-Sibrik-domb lelőhely feltárása (Merva Szabina ásátása)

(C14) keltezésekkel lehet, amelyekből sajnos az avar korra vonatkozóan még csupán alig néhányal rendelkezünk.

Az Avar Kaganátus tárgyi kultúrájának megszűnése tehát csak a hatalmi viszonyok átrendeződésének a jele, ami mögött a népesség nyilvánvalóan akkor is nagyrészt a korábbi alaplakosság maradt, amikor már a politikai-hatalmi rendszer változása miatt nem neveztek többé avarnak őket.

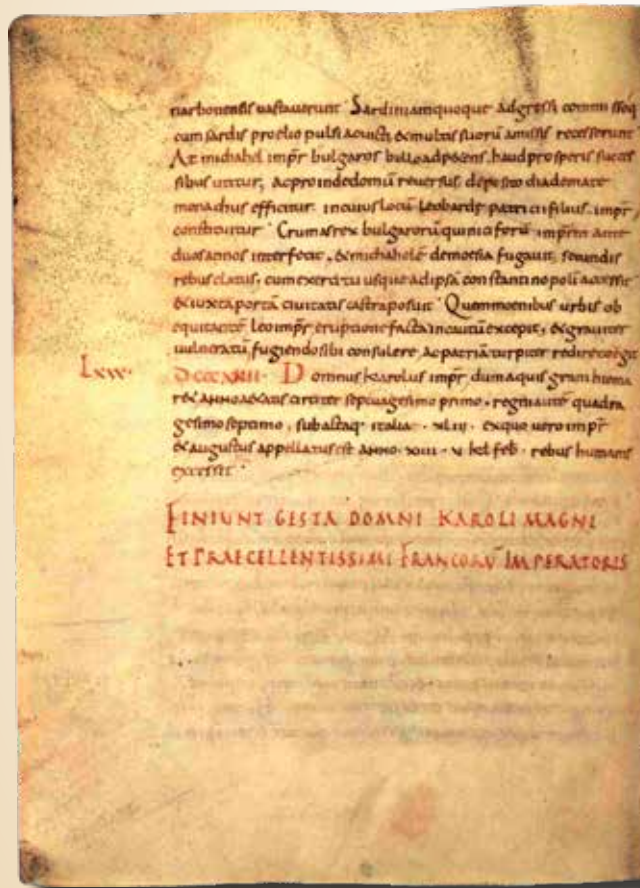
Más szempontból is elvi hibát követ azonban el az, aki a Karoling hadjáratokkal, majd az avarok politikai, katonai alávetésével határozza meg az avar korszak végét. Hiába szűnt meg ugyanis ekkoriban az Avar Kaganátus politikai önállósága, ez nem jelentette a kultúra felbomlását, sőt, még csak az avar hatalmi szervezet végét sem. Az *Annales Einhardi* (az eseményeket a Karoling Frank Birodalom szemszögéből évente feljegyző történeti munka, évkönyv) feljegyzéséből tudjuk, hogy az avarok követei még „avarként”

jelentek meg a 822-es frankfurti birodalmi gyűlésen egyéb, alávetett népek sorában. Ez pedig a korabeli, nem etnikumokban, hanem politikai hatalomban és függésben gondolkodó világban azt jelentette, hogy a követek egy alávetett, azonban saját előkelői által vezetett avar hatalmat képviseltek.

Az avarság önállósága a 830-as évekre azonban valóban végleg megszűnhetett. Ekortól már nem említik őket népként, és tudjuk, hogy ugyanekkor a Pannonia Superiorinak nevezett területre, amely a Dunántúl északabbi felével azonos, a Dunán keresztül bolgár hadak törtek be. Bár korábban a Duna–Tisza

köze lehetett az Avar Kaganátus központja, ekkoriban már itt sem lehetett olyan „avar” erő, amely vissza tudta volna verni a bolgár támadást. Eszerint e terület már az al-dunai bolgár kánság érdekszférájába tartozott, ha a közvetlen hódítás a földrajzi távolság miatt nem is terjedhetett túl a Maros felső folyása menti, fontos sólelőhelyek környezetén.

Valószínű az is, hogy az Avar Kaganátus területei legkésőbb a 830-as, 840-es évekre különféle „kiskirályok” között oszlottak meg. A dunántúliak közül néhányat név szerint is ismerünk. A 840-es évektől itt Priwina, majd fia, Khezil voltak az urak;

Annales Regni Francorum, a Karolingok hivatalos udvari krónikája

a Dráva–Száva közben egy ideig Braszlav, Dalmáciában és az Isztriai-félszigeten pedig egy Borna nevű „dux”, azaz herceg. Nevük fennmaradása éppen a Karoling birodalomtól való függésük következménye. Ezzel szemben – mivel kívül esett a Karoling hatalom látókörén – semmi adatunk sincs arról, hogy ki uralta például a ma már egyre jobban ismert visegrádi központot, amely-

nek létrejött valószínűleg az avar kor utolsó évtizedeibe nyúlik vissza. Ugyanakkor nem lehet kétségünk afelől, hogy a Kárpát-medence keleti felében is hasonló urakkal kell számolnunk. Közülük a délebbiek és az erdélyiek – kiváltképpen a Maros mentén lakók, ahonnan sűrű késő avar kori megtelepedést ismerünk – nyilván erősen függtek a bolgároktól, az északabbiak kevésbé.

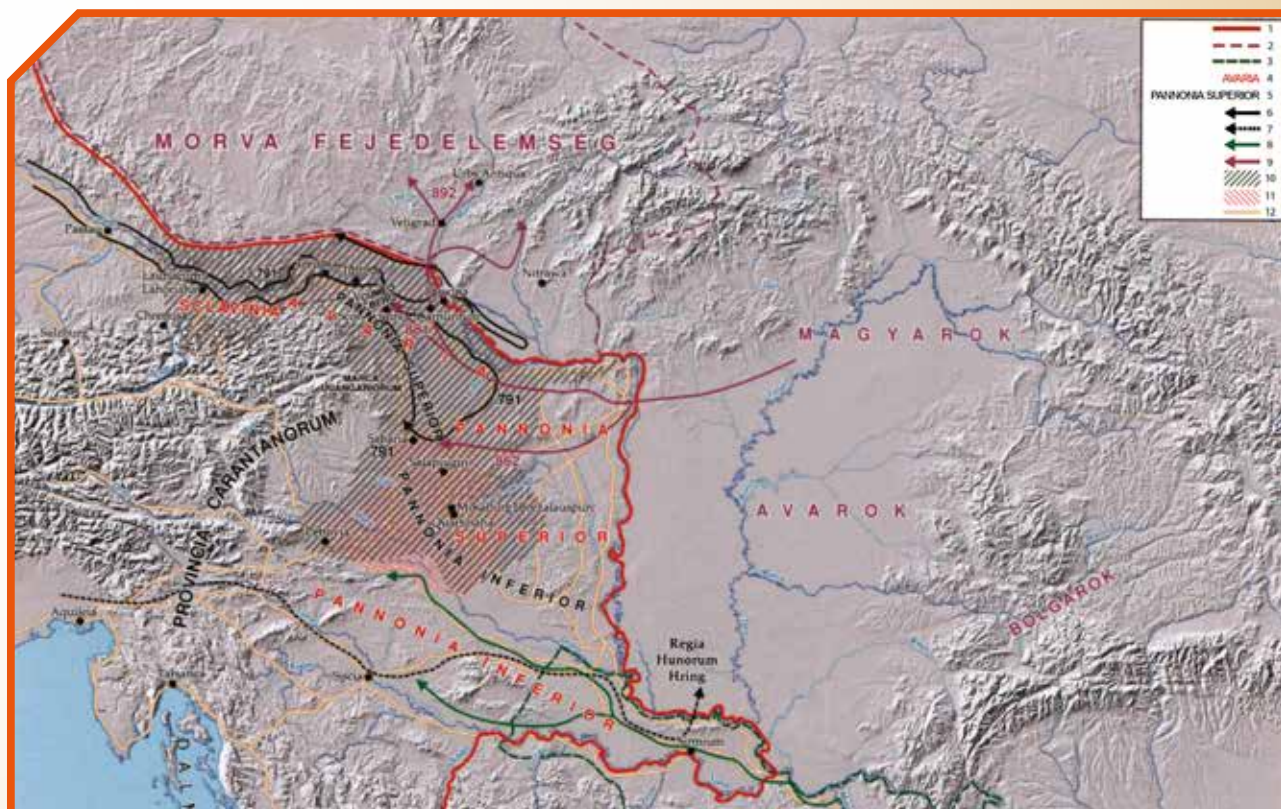
Mindezek alapján valószínű, hogy a több kutató által a mai napig a Karoling hadjáratokig, 800–810-ig keltezett avar régészeti leletanyag való-

Borna dux emlékműve Horvátországban

ban fennmaradt a 9. század középső harmadáig is. Ez után azonban eltűntek a jól keltezhető tárgyak.

Az avar továbbélés bizonyításának egyik utolsó, régészeti gátja, hogy valóban alig néhány olyan települést vagy temetőt tártak fel eddig a régészek, amely az avar korban indult, majd folyamatosan használták azt a magyar honfoglalást követően is. Ez természetesen részben csak látszat, melynek oka az a viselkedési mód, hogy az ember a tárgyait, a környezetét nem változtatja meg egyik napról a másikra, sőt,

A Kárpát-medence a 8–9. század fordulóján és a 9. század első évtizedeiben (Szóke Béla Miklós térképe nyomán)

1. A Karoling birodalom határa
2. A Morva Fejedelemség határa
3. A Dunai Bolgár Fejedelemség határa
4. A Karoling-közigazgatás, kb. 800–828
5. A Karoling-közigazgatás, kb. 828 után
6. Nagy Károly 791. évi hadjáratra
7. Erich friauli őgróf avar hadjáratai (795–797)
8. Bolgár hadjáratok (827–829)
9. Korai magyar hadjáratok (862, 881, 892, 894)
10. Keleti frank régészeti emlékek elterjedési területe
11. Mosaburg grófság törzsterülete és vonzáskörzete
12. Római út

megszokott világához általában kitartóan ragaszkodik. Ha úgy is tűnik, hogy egy település vagy temető használata megszakadt az avar kor végén, valószínű, hogy a környéken élő emberek élete még jóval később is a megszokott kerékvágásban zajlott. Míg a vezetőréteg lecserélődött, vagy talán alkalmazkodott a körülményekhez – azaz „átöltözött” –, addig a falusi népesség kultúrája sok-sok évig, több generáción keresztül változatlan maradhatott. E települések utolsó időszakára már a magyar honfoglalás utánra is kiterjedhetett, csak éppen látványos, keltezhető tárgyak hiányában ez legtöbbször bizonyíthatatlan.

Mégis, a régészeti hagyatékban számos jel utal az avarok továbbélésére. A régészeti kutatás módszereivel lehetőség nyílik arra, hogy két időszak közötti folyamatosságot azok társadalmának, településeinek, hatalmi viszonyainak rendszere közötti hasonlóságok alapján vizsgáljuk. Ehhez persze mindkét korszakból számos megfelelően feltárt, dokumentált és tanulmányokban, kötetekben közreadott lelőhelyre és leletre van szükség.

Nos, a késő avar kori Avar Kaganátus és a korai magyar rendszer között megfigyelhető egy sor olyan kapcsolat, amely nem magyarázható másképp, mint az avar kori népesség, településrendszer, a centrumok és a közlekedési hálózat fennmaradásával. Ez esetben Árpád magyarjai magától értetődően élhettek azzal a lehetőséggel, amelyet a helyben talált struktúrák jelentettek hatalmuk megszilárdításában. Így az avar kori alapok nagyban hozzájárulhattak a Magyar Fejedelemség világának kialakításához.

Számos jel utal arra, hogy a településrendszer és az úthálózat súlypontjai a 7. század végétől a 12. századig állandóak voltak. Ez természetesen csak ab-

ban az esetben lehetséges, ha a fontos településközpontok helyében, a termelési viszonyokban és talán a különféle áruk elosztási rendszerében nem állt be komoly változás ez idő alatt.

A magyar hódítók biztosan figyelmet fordítottak a stratégiai jelentőségű nyersanyagokra és az útháló-

zat csomópontjaira is. Az avar korban már kialakultak a somogyi kohótelepek, amelyek a legújabb kutatások alapján a korai Árpád-korban is folytatták a termelést. Az Erdélyi-medencében az avar korban valószínűleg már termelés alá vont sólelőhelyek indokolhatták a magyar megtelepedést. E nyersanyagok szál-

Krum bolgár kán (803–814) 14. századi ábrázolása a *Manassész-krónikában*

lítása azután olyan útvonalakon zajlott, amelyek az avar korban létrejött csomópontokon keresztül haladtak. Emiatt a korai magyar állam bizonyos világi és egyházi központjainak (Zalavár, Visegrád, Szekszárd, Kalocsa stb.) elhelyezkedése a késő avar kori és 9. századi települési központok és az ezeket összekötő úthálózat alapján magyarázható.

A folyamatosság legnyilvánvalóbb jelei a településrendszerben, a falvak jellegében és a táplálkozáskultúrában azonosíthatók. A késő avar kortól a korai Árpád-korig terjedő időszak népessége lényegében ugyanazokat az edénytípusokat, és szinte állandó összetételben használta. A cserépbográcsok, sütőhangok és mindenekelőtt a fazekak formája is igen lassan változott, ami a fogyasztott fogások receptjeinek, ízvilágának állandóságára utal. Mindezek azt is bizonyítják, hogy a Kárpát-medencei népesség szellemi kultúrája is fennmaradt, és nyilván alapul szolgált a 10–11. században létrejövő, korai Árpád-kori társadalom kialakulásához.

